

בינת המשפט

עניני ממונות אקטואליים

מאת: יצחק בירך דסקל – דיין ומורה צדק וחבר בד"צ

בס"ד, גליון תנח, פרשת חיי שרה, תשפ"ב

יעוץ לסכסוכי ממון, אישות, ועריכת חוזים וצוואות על פי ההלכה.

טל: 052-7611435 y.b.daskal@gmail.com

בית דין צדק "בינת המשפט"

גופו כלל להכותו ולא לביישו" עכ"ל. אבל מכל מקום, האדם בעלים על גופו לעניין ממון, שאם חובל באבר שבו חייב לשלם לו, והאדם יכול למחול על תשלום זה, כמו שמבואר בבבא קמא (צג, א) דמקשה מאי שנא סיפא לרישא, מוכח שאדם יכול למחול על תשלום אבריו, וכן מפורש ברמב"ם שכתב (חובל ומזיק ה, יא) "ועוד יש הפרש בין נזקי גופו לנזקי ממונו, שהאומר לחבירו סמא עיני קטע את ידי על מנת שאתה פטור הרי זה חייב בחמשה דברים **שהדבר ידוע שאין אדם רוצה בכך**" עכ"ל, מבואר, שאם היה רוצה בכך, היה פטור לשלם, וכן מבואר באבן האזל שם, שאם נשבע שיפטור פטור מלשלם.

והביאור בכל זה הוא כך, דבאמת פשיטא כביעתא בכותחא, שכשם שאדם קונה קנינים על ידי גופו, קל וחומר שגופו בעצמו שלו הוא, וקיבלו במתנה מבואר עולם, אבל התורה הגבילה את בעלות השימוש בו, וציותה עליו להשתמש בו רק לצרכים המועילים לעבודת ה' ולהצלחתו ולא לחבל בגופו כלל וכלל. כלומר, האדם בעל הבית על גופו, אבל לא הותר לו להשתמש בו תשיש המזיקו, לפיכך המזיקו חייב לו ממון, כי הוא בעלים על אבריו מבחינה ממונית, ואם מוחל על חיוב הממון, חל המחילה, אבל מצד שני האדם אינו בעלים להשתמש בגופו שימוש שאסרה תורה, ואין זה מבטל בעלותו ממנו.

העולה מזה: האדם בעל הבית על גופו ואבריו בקניין ממוני, אבל אינו בעל הבית לכל השתמשות שרוצה באבריו, שהתורה הגבילה את בעלות השתמשות שלו, שתהיה רק על פי תורה.

דברי ה"משפטי שמואל"

ושמחתי מאוד שראיתי שכדברינו כתב כבר הגאון רבי שמואל ורנר זצ"ל בשו"ת משפטי שמואל, והאריך בדין בעלות האדם על גופו, ומסיק ממש כדברינו, והנני מעתיק דבריו:

"וראיתי להגריפ"פ זצ"ל בביאורו לספר המצות לרס"ג חלק ב לא תעשה מז-מח שהאריך בנדון, ובתוך דבריו כתב בזה הלשון, בהא דתנן סוף פרק החובל ב"ק צב א האומר סמא את עיני קטע את ידי שבר את רגלי חייב, על מנת לפטור חייב, קרע את כסותו שבר את כדו חייב, על מנת לפטור פטור, ואמרינן עלה בגמ' שם צג א א"ל ר"א ב"ח לרבא מ"ש רישא ומ"ש סיפא וכו' ושקיל וטרי טובא לפלוגי בין רישא לסיפא. וקשה טובא דלכאורה בפשטות ניהא דלא דמיא רישא

בדין השתמשות בדם חבירו

ובו יבואר: א. האם אדם בעל הבית על גופו. ב. מבאר ההבדל בין קנין גופו לענין ממוני, ובין לענין השתמשות. ג. האם אדם יכול להניח לאחר לחבול בו, ואם חבל בו, האם חייב לשלם לו. ד. האם מותר להשתמש בדם של אחר, לדברים, שידוע שאינו מסכים. ה. האם אדם יכול למכור שערות ראשו. ו. האם מותר להשתמש בדם של חבירו לצרכים אחרים, ללא הסכמתו.

הנידון

"אני עובד במרפאה בבדיקת דם. לאחר בדיקת הדם, שארית הדם נזרקת לפח. יש לי איזה מחקר שאני רוצה לעשות בדמים של אנשים, ואני בטוח שאם אבקש מהם רשות להשתמש בדם, לא יתנו לי. נפשי בשאלתי, האם צריך רשות לזה, דאולי, כיון שהדם בלאו הכי נזרק לפח, בפקר הוא. ועוד, האם לאדם יש בעלות ממונית על דמו ועל גופו".

תשובה

האדם בעלים מבחינה ממונית על גופו ואבריו, ואין להשתמש כל שימוש בהם בלא רשותו, לכן אסור להשתמש בדמו לבדיקות אחרות שאינו מסכים. ואע"פ שהדם נזרק לפח, אינו מפקירו, אלא רוצה שיכלו אותו.

ביאור התשובה

הקדמה

הנה בנידון זה האם האדם בעלים על גופו או לא, דנו בזה רבות, והוא מפורסם מאוד, ואינני רואה צורך לחזור על המפורסות. והביאו ראיות לכאן ולכאן, ולא באתי אלא לכתוב הנראה לעניות דעתי בזה.

ההבדל בין קנין ממוני לקניין השתמשות

ונראה לעניות דעתי בזה, דיש להבדיל הבדלה גדולה מאוד בין "בעלות ממונית" על גופו, ובין "בעלות השתמשות", דזה ברור שכשם שהאדם אסור לאבד עצמו לדעת, גם אסור לו לחבול בגופו, ואפילו לא לבייש את עצמו, כמו שכתב בזה בשולחן ערוך הרב (חושן משפט הלכות נזקי גוף ונפש ודיניהם, סעיף ד) "אסור להכות את חבירו אפילו הוא נותן לו רשות להכותו, כי אין לאדם רשות על

בינת המשפט

עניני ממונות אקטואליים

גוף ונפש ודיניהם, סעיף ד) "אסור להכות את חבירו אפילו הוא נותן לו רשות להכותו, כי אין לאדם רשות על גופו כלל להכותו ולא לביישו" עכ"ל, אם כן נראה פשוט שאין אדם יכול למכור אבר מגופו שאינו שלו.

ולפי זה יש לבאר, האם יכול למכור שערותיו. דהנה כבר נתבאר שדינן כמחוברות לגופו, וכשם שאין יכול למכור גופו, אין יכול למכור שערותיו שהן כגופו, או דלמא, כיון שעומדות להגזז ומותר לו להגזזן נתנה לו תורה קנין בהם אפילו שהן מחברות, ודינם כמחובר. ואין להביא ראיה מהא דיכול להקדיש שער ראשו, כדמשמע בסנהדרין (טו, א) דשאני הקדש שהוא נותן לה' מה ששלו, אבל להקנות חלק מגופו אינו יכול.

וכן אין להביא ראיה מהא דאיתא בערכין (ז, ב) דאשה שאמרה לפני מיתתה שיתנו שיערה לבתה, דנותנין שיערה לבתה, [ויש אריכות דברים בסוגיא זו, עיי' בשו"ת הרב"ז חלק א (אורח חיים, יורה דעה) סימן פא ואין כאן המקום], דהתם אין זה מדין קנין, אלא שכיון שאומרת שיתנו שיערה, הפרישה שיערה מגופה, ולא חל על השער איסור הנאה, כמבואר במפרשים.

והשתא יש לבאר, האם יכול אדם למכור שערותיו. ולכאורה אם הטעם שאינו יכול למכור חלק מגופו הוא מפני שאסור לחבול, היה יכול למכור שעריו, כיון שמותר לגזוז שעריו, אבל אם נאמר שאין יכול למכור אבר מגופו כיון שאין הגוף שלו, אם כן דלמא שעריו, אפילו עומד להגזז, כבר נתבאר שהוא כמחובר, וכגופו הוא, ואולי אין יכול למכרו.

העולה מזה: יש להסתפק אם יכול למכור שערותיו, כי גופו אינו שלו לכאורה.

גוף האדם שייך לאדם והנפש לה'

אבל באמת נראה דדבר פשוט הוא שרק נפש האדם הוא של ה', אבל הגוף נתנו ה' במתנה לאדם, ושלו הוא, דאם לא כן איך ידו של אדם קונה לו (כתובות לא, ב), וכתבו התוס' בבא בתרא (פו, א ד"ה כיס) דידו קונה מגדר חצר, וכן כתב רש"י בסנהדרין (עב, א) וז"ל "דידו חשובה לו כארבעה על ארבעה, והרי הוא לו כחצרו, ואף על פי שאין כאן הגבהה, והכי מוקים לה בכתובות" עכ"ל, ואם לא היה היד שייך לאדם, איך הוא קונה בה. לפיכך צריך לומר, שגוף האדם שלו הוא, אבל הנפש הרוחנית שבאדם, שהיא בכל מקום בגוף, שייכת להקדוש ברוך הוא, והאדם אינו בעלים על הנפש, לפיכך אסור לו לצער את הנפש.

לסיפא, ולא ראי זה כראי זה, דברי שא כיון דאין אדם רשאי לחבול בעצמו, ואין לאדם רשות על גופו לענין חבלה כמו על גופן של אחרים, ולא כל כמיניה ליתן לאחר רשות על גופו לענין חבלה כמו על גופן של אחרים, ואינו יכול ליתן רשות להכותו ולפצעו, מאי דהוא גופיה לית ליה רשות לעשותו, ואין בידו אלא למחול לו דמי הנזק שיתחייב לו המזיק אחר שיזיקנו בקטיעת ידו ושכירת רגלו וכיו"ב, והוה ליה מחילה בדבר שלא בא לעולם דלא מהני, מה שאין כן בסיפא בקרע את כסותו שבר את כדו כיון דשלו הם וברשותו ניהו, מכיון דאמר לו על מנת לפטור הוה ליה כנותן לו כסותו וכליו מעכשיו במתנה לעשות בהם כרצונו, ולכן פטור ע"ש.

ונראה דלא קשה מידי דהא דאין אדם רשאי לחבול בעצמו, היינו משום האיסור, ועל זה אינו יכול להרשות גם לאחרים שיחבלו בו, אבל לגבי ההיזק ממון שנעשה על ידי החבלה, הלא זה הוא שלו והוא בעלים עליה כמו על כסותו וכדו, וכאשר אחרים חבלו בו משלמים לו הנזק, ולכן כמו שיכול לפטור את המזיק ממנו שלא יתחייב בהזיקו, כן יכול לוותר שלא יתחייב החובל בגופו בתשלומין ממון, ואין זה מחילה על שיתחייב אחרי כן אלא שהבעלים יכולים להרשות לחבירו שלא יתחייב בחיובי ממון של היזק חבלה זו, ושפיר פריך מאי שנא רישא ומאי שנא סיפא, דבשניהם הדיון על תשלומי דמי ההיזק על שסימא את עינו ועל שקרע את כסותו או שקרע כסותו ושיבר כדו" עכ"ל משפטי שמואל.

הנה נתבאר, שגם המשפטי שמואל סובר כמו שביארנו, שאדם בעל הבית על גופו לענין קניין ממוני, ולא בבעלות להשתמש בו כרצונו, אלא הוא מוגבל בהשתמשות רק על פי תורה.

העולה מזה: גם המשפטי שמואל סובר כמו שביארנו, שאדם בעל הבית על גופו לענין קניין ממוני, ולא בבעלות להשתמש בו כרצונו, אלא הוא מוגבל בהשתמשות רק על פי תורה.

הערה: כיון שכבר כתבתי מזה בעבר בסימן רד בדין מכירת שערות האדם, ראינו להביא מה שכתבנו שם להשלמת הענין.

העתקה מסימן רד:

"ספק – האם אדם יכול למכור שערותיו"

עוד יש להסתפק, האם יכול אדם למכור שערותיו המחברות. דהנה כתב הרמב"ם (הלכות רוצח א, ד) "ומוזהרין בית דין שלא ליקח כופר מן הרוצח, ואפילו נתן כל ממון שבעולם, ואפילו רצה גואל הדם לפטרו, שאין נפשו של זה הנהרג קנין גואל הדם, אלא קנין הקדוש ברוך הוא". וכן הוא לשון שולחן ערוך הרב (חושן משפט הלכות נזקי

בינת המשפט

עניני ממונות אקטואליים

לפיכך פשיטא שאסור להשתמש בדמו לדברים שאנן סהדי שאינו מסכים להם.

העולה מזה: מי שעשה בדיקת דם, אנן סהדי, שאינו רוצה שישתמשו בדמו לצרכים אחרים ללא הסכמתו, ואפילו שהדם נזרק לפח, לא הפקירו, אלא מסכים רק שיכלו את הדם ויזרקוהו ולא ישתמשו בו, וכיון שאדם בעלים על גופו, אסור להשתמש בדם של אחרים בלא רשותו.

דינים העולים:

א. האדם בעל הבית על גופו ואבריו בקניין ממוני, אבל אינו בעל הבית לכל השתמשות שרוצה באבריו, שהתורה הגבילה את בעלות ההשתמשות שלו, שתהיה רק על פי תורה.

ב. גם המשפטי שמואל סובר כמו שביארנו, שאדם בעל הבית על גופו לענין קניין ממוני, ולא בבעלות להשתמש בו כרצונו, אלא הוא מוגבל בהשתמשות רק על פי תורה.

ג. נראה שגוף האדם נתן ה' מתנה לאדם, ושלו הוא. אבל נפש האדם של הקב"ה, לכן אינו יכול לצער את נפשו, ולא למכור אבר מאבריו, שנפש האדם בכל אבר, אבל יכול למכור שערותיו כי שלו הן".

ד. מי שעשה בדיקת דם, אנן סהדי, שאינו רוצה שישתמשו בדמו לצרכים אחרים ללא הסכמתו, ואפילו שהדם נזרק לפח, לא הפקירו, אלא מסכים רק שיכלו את הדם ויזרקוהו ולא ישתמשו בו, וכיון שאדם בעלים על גופו, אסור להשתמש בדם של אחרים בלא רשותו.

דוק ותשכח שלשון הרמב"ם (שם) הוא על נפש האדם. וגם מה שכתב בשולחן ערוך הרב "כי אין לאדם רשות על גופו כלל להכותו ולא לביישו" היינו מפני הנפש, וכמו שכותב שם "ולא לצערו בשום צער אפילו במניעת איזה מאכל או משתה, אלא אם כן עושה בדרך תשובה, שצער זה טובה היא לו להציל נפשו משחת, ולכן מותר להתענות לתשובה אפילו מי שאינו יכול להתענות, ומי שיכול להתענות מותר אפילו שלא בדרך תשובה, אלא כדי למרק נפשו לה", שאין טוב למעלה מטובה זו" עכ"ל.

העולה מזה, שהקדוש ברוך הוא נתן במתנה לאדם את הגוף, ונתן בגוף נפש, שלא נתנה במתנה לאדם, אלא היא של הקדוש ברוך הוא, וחייב אדם לנהוג בנפש כפי שה' מורה לנהוג בה, כי אינה שלו, אבל נתן לו בעלות על הגוף, אלא שאסור לחבול בגוף, כי הוא מצער את הנפש, ולכן ידו קונה לו, כי שלו היא כחצרו. ולפי זה נראה ששערו של אדם שלו הוא, ויכול להקנותו גם בעודו מחובר בגופו.

העולה מזה: נראה שגוף האדם נתן ה' מתנה לאדם, ושלו הוא. אבל נפש האדם של הקב"ה, לכן אינו יכול לצער את נפשו, ולא למכור אבר מאבריו, שנפש האדם בכל אבר, אבל יכול למכור שערותיו כי שלו הן".

עד כאן העקתה מסימן רד

פסק דין בנידון דין

לאור המבואר, שהאדם בעלים על גופו מבחינה קניינית וממונית, אלא שהתורה הקדושה הגבילה את השתמשותו רק על פי התורה, אם כן האדם בעלים על דמו, ואם ידוע לנו שאינו מניח להשתמש בו רק לבדיקת מצב בריאותו ולא לצרכים אחרים, בודאי אסור הדבר לעשותו. ואף על פי שהדם נזרק לפח, ואם כן הוא אבדה מדעת והפקר, מכל מקום אנן סהדי שאינו מפקירו, ואינו מניח לאדם להשתמש בו אלא לכלותו, כי הוא דבר אישי שלו, והרי הוא ממונו,

